

Анатолій Жаров

ЖАРОВ Анатолій Іванович — кандидат філософських наук, професор Академії державної податкової служби України. Сфера наукових інтересів — соціальна філософія, процеси соціалізації військовослужбовців.

ВПЛИВ КУЛЬТУРИ ВІЙСЬКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ВОІНА — ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК БЕЗПЕКИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Процес формування особистості воїна — одна з тих проблем, увага до якої з роками не тільки не послаблюється, але й посилюється. Актуальність її дослідження в сучасних умовах пояснюється такими обставинами: по-перше, зростанням свідомого начала в усіх сферах і галузях суспільного життя, а разом з тим координованого зростання ролі особистості взагалі і особистості воїна зокрема, її морально-політичного, інтелектуального, професійного потенціалу.

По-друге, зростанням ролі культури в житті суспільства і вплив її на формування особистості воїна в контексті державної програми будівництва та розвитку Збройних сил України та їх безпеки.

По-третє, підвищенням ролі та значення військово-технічної культури в професійній діяльності особистості воїна. Становлення сучасного воїна пов'язано з вирішенням цілого комплексу взаємопов'язаних завдань, новими формами і методами формування духовного, морально-психологічного стрижня захисника держави.

По-четверте, зростанням ролі теорії у вирішенні завдань цілеспрямованого формування всебічно і гармонійно розвинутої особистості, у підготовці нових кадрів-професіоналів та підвищенні їх ефективності в бойовій, військово-гуманітарній і службовій діяльності для створення сучасної моделі Збройних сил України.

Мета:

- показати зростання ролі та значення культури в житті суспільства, сукупність матеріальних і духовних цінностей;
- відкривши структуру з точки зору її існування в суспільстві, на цій підставі виділити такі її форми, як предметну та особисту;
- показати тісний зв'язок військово-технічної, політичної, моральної та естетичної культури, які зумовлюють цілий комплекс кількісних і якісних показників культури військової діяльності;
- з'ясувати зміст та структуру моральної культури особистості та її вплив на засвоєння воїном моральних цінностей суспільства, бойових традицій української армії;
- розкрити воїнський етикет, як різновид громадянського;
- показати специфіку воїнського етикету в умовах армії, культивування якого сприяє формуванню духовних, військово-гуманітарних цінностей, норм моралі і через них збагачує зміст військової діяльності.

Культура — одне з найскладніших явищ соціального життя. Ця обставина пояснює складність самого визначення поняття «культура» і вивчення культури як даної реальності.

Слово *cultura* в перекладі з латинської означає обробіток, удосконалення, тобто за своїм походженням пов'язане з матеріальною діяльністю людей. Слово «культура» в українську та російську мови увійшло в середині XIX століття. До того використовувалось слово «освіта».

В культурі — речах, знаннях, навичках, нормах, правилах поведінки, творах мистецтва, народній творчості тощо — втілена пам'ять людства; без культури суспільство не змогло б розвиватися, як не змогла б існувати та удосконалюватися людина, позбавлена пам'яті.

Але культура — це не тільки сукупність наповнених суспільством цінностей, але й процес діяльності людей по їх освоєнню, перетворенню у внутрішнє багатство кожної людської

особистості.

На нашу думку, культуру можна визначити як сукупність матеріальних і духовних цінностей, накопичених суспільством, що характеризуються певним рівнем їх досконалості, а також діяльність по їх освоєнню, створенню нових цінностей і розповсюдженню в суспільстві на даному рівні його розвитку.

Структуру культури розглядають і з точки зору її існування в суспільстві. На цій підставі розрізняють такі її форми, як предметна та особистісна. Освоюючи реальний світ та перетворюючи його, людина створює речі, знаряддя, книги, картини і т.п., тобто предметний світ культури, в якому опредмечується людська суть. Освоюючи природний і соціальний світ, людина накопичує знання, навички, уміння, перетворюючи їх в особисте внутрішнє багатство. Так утворюється особиста форма культури.

Теорія культури виробляє свою систему категорій. За рівнем їх можна поділити на три групи.

По-перше, це найбільш загальні категорії, що охоплюють найбільш широке коло явищ: «матеріальна культура», «духовна культура», «культура суспільства», «культура особистості» і т.п. По-друге, це категорії, які відображують структурні елементи культури. До них відносяться такі, наприклад, як «культура житла», «культура одягу», «культура поведінки», «культура мови», «культура управління» і т.п. По-третє, це категорії, в яких знаходять своє відображення процеси розвитку і функціонування культури: «духовна творчість», «культура споживання», «освіта» і т.п.

Культура охоплює і характеризує всі сфери людської діяльності. У кожному з видів діяльності може бути по-різному реалізована повнота знань, вміння, освоєння минулого досвіду тощо. Чим вищий ступінь прояву в діяльності людини цих якостей, тим вища культура цього виду діяльності.

Виходячи з цього, в системі культури прийнято враховувати такі її елементи, як культура матеріального виробництва, культура відтворення самої людини, культура побуту, політична і правова культура, культура пізнання, естетична культура і її ядро — культура художня і т.д. Важливим елементом системи культури є культура військової діяльності.

Кожний з виділених структурних елементів у свою чергу ділиться на більш дрібні складові. Так, наприклад, культура матеріального виробництва включає технологічну культуру, культуру управління, культуру взаємовідносин у процесі виробництва тощо. Культура відтворення самої людини немислима без єдності її біологічної і соціальної сторони. Культура військової діяльності також є складним утворенням, про що піде мова окремо. Коли ж йдеться про особисту культуру, то маються на увазі такі її складові, як політична культура особистості, моральна, естетична, військова тощо.

Одним із важливих напрямків гарантування національної безпеки України є підвищення рівня культури військової діяльності.

Військова діяльність по своїй суті, як відомо, представляє виявлення особливого виду активності людей, пов'язаної з несенням служби в озброєних службах країни. «...Діяльність солдата, — писав К.Маркс, — виконує захист...» [1]. У зв'язку з цим розкриття поняття «культура військової діяльності» визначається тим, що розуміється під культурою, оскільки поняття «культура» само по собі має немовби подвійний зміст. З одного боку, воно дає певну оцінку явища, характеризує рівень його розвитку. В цьому значенні поняття «культура військової діяльності» відображує якісну межу, рівень розвитку діяльності воїна. Аналіз військової діяльності воїна під таким кутом зору особливо необхідний, коли її розглядають в історичному плані. З іншого боку, термін «культура» позначає важливий елемент складної системи (суспільної, групової, індивідуальної), який входить до неї разом з іншими елементами й існує в ній безвідносно до її оцінки. Так, наприклад, розглядають культуру в загальній системі діяльності людини, де вона виконує роль певного засобу, способу. На основі такого підходу до культури можна, по-перше, глибше розкрити механізм розвитку військової діяльності; по-друге, відмітити конкретні шляхи, методи, прийоми підвищення її рівня; по-третє, визначити основні показники, критерії оцінки діяльності воїна. З урахуванням двох, так би мовити,

взаємовиключних підходів до поняття «культура» культуру військової діяльності можна розглядати як конкретне суспільне явище, що постійно розвивається в певних історичних рамках, безпосередньо пов'язане із забезпеченням національної безпеки України, як поняття, котре відображує рівень реалізації «сутнісних сил» людини у сфері військової праці та побуту воїнів.

Суб'єктом культури військової діяльності може бути як окремих воїн, так і підрозділ, частина, бригада, озброєні сили в цілому. В структурі культури суб'єкта військової діяльності загальні та специфічні закономірності розвитку армії зумовлюють дві сторони. Перша з них відображує єдину для всієї культури ідейну основу, рівень політичного, морального й естетичного розвитку, тобто те, що складає загальну культуру суспільства. Друга — спеціальну культуру, зумовлену спеціальною культурою військової діяльності. Тут необхідно вказати на спеціальні знання, навички, на все те, що безпосередньо пов'язано з діяльністю воїна з підтримання техніки та зброї у справному стані, її вмілим використанням, розробкою нових форм організації бойового та військово-гуманітарного навчання і т.д.

Загальна і спеціальна культура в структурі культури суб'єкта військової діяльності знаходиться в органічній єдності та взаємозумовленості. Кожна з них, як і культура військової діяльності в цілому, виконує певні функції, величає процес створення, розподілу, обміну та споживання відповідних культурних цінностей і т.д.

Основними елементами загальної культури в культурі суб'єкта військової діяльності виступають політична, моральна, естетична культура; спеціальна військово-технічна культура. А саме від них у першу чергу залежить формування та розвиток особистості воїна української армії, виконання покладених на нього завдань.

Бойовий потенціал Збройних сил України формує сучасна технічна оснащеність, висока військова майстерність та духовно-моральний дух воїнів.

Тісний зв'язок і взаємодія військово-технічної, політичної, моральної та естетичної культури зумовили цілий комплекс кількісних і якісних показників культури військової діяльності. До таких показників відносяться: рівень політичного та морального стану і військова дисципліна особового складу; вправність, постійна готовність до застосування бойової техніки, зброї, засобів транспорту; рівень оперативно-тактичної і військово-технічної підготовки офіцерів; знання воїнами зброї і бойової техніки, вміння цілком використовувати їх бойові можливості, висока польова виучка, забезпечення високого рівня управління підрозділами і т.д. Кожний із цих показників пов'язаний з підтриманням Збройних сил у стані постійної бойової готовності і відображує рівень освоєння воїнами визначених цінностей культури.

Особистість воїна виступає ланкою, центром культурного процесу в армії. Від воїна, його всебічного розвитку, рівня культури, нарешті, залежить безпека армії — гаранта національної безпеки України.

Як ми відзначили, культура військової діяльності представляє собою явище надзвичайне складне і багатогранне. Вступаючи у взаємозв'язок з нею, особистість воїна, по-перше, освоює цінності загальної та спеціальної культури, будучи об'єктом культурного діяння. По-друге, функціонуючи у військовому культурному середовищі, який є частиною культурного середовища суспільства, вона виступає носієм цінностей останньої. По-третє, як суб'єкт культури вона створює нові цінності. Воїни повертаються з армії вже людьми, які пройшли школу мужності, витримки і дисципліни, отримавши технічні, професійні знання.

Широке впровадження сучасної техніки та зброї в Збройних силах України вимагає більш високої технічної підготовки воїнів, прищеплення їм спеціальних навичок роботи з технікою, формування таких якостей і властивостей, які б максимально сприяли військовому розвитку.

Почнемо розглядати вплив культури військової діяльності на формування і розвиток особистості воїна з військово-технічної культури.

Відображуючи в широкому плані діяльність людей зі створення, освоєння і розвитку військової техніки та зброї, удосконалювання способів і прийомів їх використання для досягнення тих чи інших цілей у війні, військово-технічна культура особистості воїна виступає

перш за все як показник рівня, оволодіння нею загальними і військово-технічними знаннями, вміннями практично застосовувати військову техніку і зброю в сучасному бою та при вирішенні завдань бойової підготовки.

Аналіз розвитку військово-технічної культури в армії показує, що цей процес так чи інакше пов'язаний із всебічним розвитком особистості воїна і має ряд особливостей.

По-перше, розвиток військово-технічної культури є об'єктивною потребою військової безпеки Збройних сил України.

По-друге, розвиток військово-технічної культури відбувається в діалектичному взаємозв'язку з розвитком технічної культури суспільства. Підкреслюючи відому схожість між виробництвом і військовою справою, Ф.Енгельс писав: «Сучасний лінійний корабель є не тільки продукт великої промисловості, але в той же час і яскравий зразок її...» [2]. Духовний бік військово-технічної культури включає поряд з природничо-науковими і військово-технічними знаннями, уявленнями, а також світогляд, свідомість, певні моральні якості воїна.

По-третє, залучення воїнів до військово-технічної культури відбувається в тісній єдності з діяльністю військового колективу. Зумовлено це тим, що на озброєння армії все більше надходить зброї та техніки колективного використання, а це вимагає від особового складу високої складності, чіткості, швидкості.

По-четверте, розвиток військово-технічної культури воїнів проходить під впливом факторів, що визначають характер майбутньої війни, умов навчальної діяльності, наближених до бойової обстановки.

Неможливо не відзначити вплив на особистість воїна зовнішнього вигляду військової техніки і зброї, високі бойові властивості яких отримали своє вираження в простій і витонченій формі. Завдяки цьому у воїнів формується почуття особистості пропорції, ритму, гармонії і т.п. Експлуатація й обслуговування сучасної техніки в польових умовах, проведення інженерних робіт вимагає максимальної напруженості не лише духовних, але й фізичних сил, що зумовлює необхідність подальшого розвитку фізичної культури воїнів, підвищення їх терплячості і працездатності.

Воїнська діяльність висуває підвищені вимоги до моральної надійності сучасного воїна, який у найскладніших, несподіваних ситуаціях покликаний приймати оптимальні рішення, що відповідають принципам моралі, здійснювати мужні вчинки, бути готовим до героїчних подвигів в ім'я Батьківщини. Все це і визначає важливість постановки і розв'язання проблеми моральності виховання воїнів, підвищення рівня їхньої моральної культури.

Моральна культура — важлива складова загальної культури особистості. Вона визначає особистісну сутність людини і втілюється в реальній поведінці, у способі життя особистості.

Для з'ясування змісту і структури моральної культури особистості необхідно хоча б коротко розглянути поняття моральної культури суспільства, а це певний рівень освоєння моделі принципів моралі, основних норм моральної поведінки і правил етикету, прийнятих у суспільстві, і їх практичне втілення у взаємовідносинах між людьми. Яка сутність суспільства, така, нарешті, й людина, яка в ньому живе. Для зміни людей та формування нових моральних якостей необхідно, перш за все, докорінно міняти моральну атмосферу в суспільстві і систему виховання. Люди не пасивні, але й не всесильні. Вони наділені свідомістю, почуттями, волею і здатні дозволити суспільні умови, а в процесі своєї цілеспрямованої практичної діяльності змінювати їх, одночасно змінюватися й удосконалюватися самі. Класики вчили нас не ігнорувати, поряд з певними соціальними факторами, формування моральної культури особистості, і особисті особливості людей, пов'язані зі спадковістю, суспільним мікросередовищем і випадковими факторами індивідуального розвитку.

Під моральною культурою особистості слід розуміти рівень її цілісного морального розвитку, який визначає свідому, добровільну і стійку добровільність у виконанні суспільного обов'язку, утвердження нею гуманістичних за змістом і естетичних за формою міжособистісних відносин. Це діяльність особистості, спрямована на розширення моральної свободи і підвищення соціальної активності.

В основі моральної культури громадян, воїнів лежить активна творча діяльність з освоєння,

підтвердження і примноження моральних цінностей суспільства, бойових традицій української армії.

Моральна культура особистості формується під певним впливом соціальних умов суспільства, системи виховання і самовиховання, особистісного досвіду і знань людини. Вона неможлива без глибокого освоєння етичних знань, виховання моральних почуттів, формування моральних переконань, закріплення позитивного досвіду, освоєння всього багатства моральних цінностей суспільства, які потім реально втілюються в практичній поведінці людей у всіх сферах спілкування. У формуванні морального образу особистості найважливіша місія належить культурі.

Важливою складовою культури поведінки громадян суспільства, воїнів армії є дотримання ними правил етикету. Етикетом прийнято називати зведення діалектично взаємопов'язаних морально-етичних правил і їх реалізацію в поведінці конкретних людей у різноманітних сферах спілкування. Етикет базується на принципах моралі, нормах моральності, на традиціях і функціонує в практичній поведінці людей, що підтримується суспільною думкою. Ось чому освоєння людьми правил етикету дозволяє їм вибирати оптимальну форму поведінки в тій чи іншій конкретній ситуації.

Під військовим етикетом, як одним з різновидів суспільного етикету, слід розуміти сукупність правил поведінки військовослужбовців, визначених як принципами моралі, нормами моральності, так і вимогами військової присяги, військових статутів і розпоряджень, які знаходять своє закріплення в традиціях, звичаях, ритуалах і підтримуються військовою громадською думкою.

Велике значення військового етикету у професійній діяльності офіцерів-вихователів. По-перше, глибоке знання правил військового етикету дозволяє офіцеру-вихователю творчо враховувати їх при організації виховної роботи в частинах та підрозділах, на практиці досягати покращення взаємовідносин між військовослужбовцями.

Питання дотримання правил військового етикету у взаємовідносинах командирів (начальників) і підлеглих, старших і молодших за посадою, військовим званням, військовослужбовців різних років служби завжди глибоко хвилюють вихователів усіх рівнів і є предметом їхньої пильної уваги.

Основні правила військового етикету сприяють налагодженню статутної організації в військових підрозділах, виконанню службових обов'язків, регулюють субординаційні відносини військовослужбовців, сприяють росту ефективності військової діяльності.

Військовий етикет тісно пов'язаний з культурою управлінської діяльності в умовах Збройних сил України. Діловий авторитет офіцера-вихователя значною мірою залежить від особистого прикладу в суворому виконанні правил військового етикету.

Найбільш яскраво професійний етикет вихователя виявляється на практиці в культурі мови, манері поведінки, у зовнішньому вигляді, в різноманітних ситуаціях військової діяльності.

Крім того, офіцер-вихователь часто готує зустрічі, привітання різноманітних делегацій, організовує прийом гостей у військових частинах і на кораблях, а отже, повинен знати й уміти творчо проводити їх з урахуванням вимог не тільки військового, але й компонентів загальносуспільного і навіть дипломатичного етикету. Дипломатичний етикет, наприклад, передбачає правила ведення переговорів, проведення прес-конференцій, організацію візитів, прийомів, бесід, зустрічей делегацій, взаємних привітань, представлень, знайомств. Правила міжнародного етикету мають міжнародний характер і є загальнообов'язковими в певних умовах, вони покликані сприяти підтримці нормальних відносин між представниками різних держав.

Етикет, дотриманий військовослужбовцями на різноманітних зустрічах, прийомах та інших заходах представляє собою немовби сплав трьох компонентів — загальносуспільного, дипломатичного і військового етикету.

Таким чином, творче розуміння всієї сукупності військового етикету і цілеспрямована ідейно-виховна діяльність з їх втілення в життя — важливий напрям виконання професійного обов'язку офіцерами-вихователями армії.

Правила військового етикету базуються на дотриманні таких моральних вимог, як доброзичливість, ввічливість, щирість, повага по відношенню до інших людей, воїнів армії.

Важливою особливістю військового етикету, його відмінністю від загальносуспільного є те, що він ґрунтується не тільки на моральних та етичних потребах, але й на нормах військового права.

У загальновійськових статутах більшість правил військового етикету знайшли своє законодавче закріплення, а тому для всіх військовослужбовців є загальнообов'язковими для виконання. Це й зумовлює перетворення правил військового етикету в закон життя військовослужбовців і дієвий виховний засіб в умовах військової діяльності.

Можна зробити висновок про те, що військовий етикет представляє собою відносно стійку сукупність конкретних правил поведінки військовослужбовців, що постійно розвивається в різноманітних сферах суспільства.

Ці правила визначають форму звертання військовослужбовців один до одного, манеру мови, порядок носіння форми, зразковий зовнішній вигляд і т.п.

Військовий етикет відіграє важливу роль в удосконаленні спілкування військовослужбовців, в тісноті взаємовідносин особового складу в умовах Збройних сил. Формування правильних відносин в усіх сферах військової діяльності — це велике мистецтво. Глибоке розуміння проблем світогляду та ідеології, етики й естетики, моралі, їх творчий розвиток і реалізація на сучасному етапі військового будівництва — це запорука успішного виховання високих якостей особистості воїна.

Формування моральної культури особистості, військового етикету вимагає від вихователів усіх рівнів польоту думки, невтомної праці та ініціативи, підтримання і впровадження передового досвіду в технології навчання і виховання.

Пропаганда і впровадження вимог воїнського етикету не самоціль. Важлива особливість військового етикету полягає в тому, що через дотримання його правил можна з великою ефективністю культивувати в умовах армії духовні цінності, норми моралі, через них збагачувати зміст військової діяльності, які є важливими чинниками безпеки Збройних сил України.

Література

1. *Маркс К., Енгельс Ф.* Соч. — Т. 26, 4.1.
2. *Маркс К., Енгельс Ф.* Соч. — Т.20.
3. Василь Кремень: Вища освіта стає обов'язковим етапом у житті людини // «Освіта України» № 46, № 47 за 11, 14.06.20002 р.
4. *Пучков О.О, Тишук Є.М.* Духовні виміри культури особистості військовослужбовців Збройних сил України в контексті сучасних вимог суспільного розвитку / Збірник наукових праць. — Вип. № 3. — Київ, 2000.
5. *Барановський В., Кочерга В.* Духовність особистості військовослужбовця: сучасні проблеми та перспективи. /Суспільство. Держава. Армія./ Зб. наук. праць. — Київ, 1998. — Вип.2.
6. *Козакова Г.О.* Інформаційні технології: інтелектуалізація навчання у вищій школі // Вища освіта України. — 2002. — № 1.

Надійшла до редакції 13.06.2003 р.